

Петар Стамболић

ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ*

Развој модерног социјалистичког покрета у Србији изразито је повезан са именом Димитрија Туцовића. Он је средишња личност Српске социјалдемократске партије, која је у једној и по деценији одиграла значајну улогу у политичком животу Србије и повезала идеју социјализма са историјском улогом радничке класе.

Димитрије Туцовић је најистакнутији идеолог, организатор и вођа модерног радничког покрета у Србији до првог светског рата. Борби радничке класе дао је снажну револуционарну марксистичку оријентацију. Уз његово име иду највећи успеси радничког покрета Србије и висок углед који је тај покрет стекао у Другој интернационали. Ушао је у историју социјализма као револуционар-стваралац.

Политичка делатност Димитрија Туцовића пада у време убрзаног развитка капитализма и капиталистичких друштвених односа. Србија у то време, на почетку овог века, бележи несумњив привредни успон. Све гране капиталистичке привреде — трговина, индустрија, рударство, саобраћај, финансије и др. — доживљавају веома брз пораст. У релативно кратком раздобљу од 1893. до 1910. године, број индустријских предузећа повећао се више од шеснаест пута, а повећала се и вредност индустријске производње за 34 одсто. Овакав привредни развитак пратила је поларизација становништва. На селу осиромашење сељаштва ствара вишак радне снаге, која у борби за егзистенцију делом одлази у градове, а делом ступа у најам код сеоских газда. У градовима се образује најамно радништво. У исто време издвајају се крупни капиталисти, који се својом имовином високо издижу изнад масе ситних и средњих предузимача и трговаца. Овај процес доводи до све изразитије класне поделе, до бројног пораста радничке класе и до заоштравања класних супротности.

Процес убрзаног привредног развитка у то време пратила је неограничена експлоатација радника. Све до доношења и ступања на снагу Закона о радњама 1911. године радно време није било ограничено никаквим законским прописима. Тако се у појединим браншама непрекидно радило шеснаест па и више часова дневно. За дуг и напоран рад радници су добијали наднице којима нису могли подмирити ни најнеопходније трошкове живота.

* Говор одржан у Дому синдиката у Београду 12. маја 1981. поводом 100-годишњице рођења Д. Туцовића.

Српска социјалдемократија је разобличила теорију буржоазије да је Србија „рај сиромашна човека“ — како су писали буржоаски идеолози; — она је показала да тај рај значи вишестано радно време, мемљиве радионице, запошљавање дечје радне снаге, батинање радника, ниске наднице. Тај рај је значио заосталу пољопривреду у којој се врши раслојавање сељаштва.

Тек кроз организовану синдикалну и политичку борбу радницима је полазило за руком да изборе повољније радне услове, што је код њих јачало свест о значају организације и организоване класне борбе. Тиме се из основа мењају услови за ширење социјалистичког покрета, који је већ имао своје дубоке корене у револуционарном стваралаштву које су оставили Светозар Марковић и његови следбеници. Он је у своје време већ сагледао притисак варошких газда и бирократије, који је спутавао народне снаге у борби за друштвени преображај и довршење националног ослобођења, и позивао је српски народ да своју револуцију продужи. А њене димензије видео је у ономе што је оцртавао и као смисао који социјализам има за Србију, уједно и за све балканске народе: „Социјални преображај изнутра, на основу народног суверенитета и општинске самоуправе: револуција у Турској и федерација на Балканском полуострву.“

У наредним деценијама променила се ситуација и у Србији и на Балкану. Капиталистички односи су и у варошима и на селу. Сељачке масе, захваћене вртлогом новог развика, биле су осиромашене и обесправљене. А млада радничка класа, која се тек јављала, још није била стасала да буде предводник револуционарног и демократског покрета народних маса. Али се пламен социјалистичке мисли није угасио. Ако његови носиоци још нису могли до краја видети практичне путеве и средства револуционарне борбе и друштвених преображаја, они су јасно сагледали стање са којим се није могло мирити и чије су промене биле историјски неизбежне.

Крајем деветнаестог века, у време када се Радован Драговић питао где је тај револуционарни српски народ који је збацио турску владавину а дозвољава бруталну владавину не-народних режима — нараста радничка класа и ступа на политичку сцену у Србији. Она постаје не само трајни стуб социјалистичког покрета већ и класа у чијим интересима и друштвеној и политичкој акцији почињу и шире масе да сагледају нов историјски пут.

Промене у Србији биле су део промена на читавом Балкану, које су стављале пред нове задатке радничку класу и социјалну демократију. То више није био Балкан из доба Светозара Марковића, чију је он револуционарну будућност тек наговештавао. То је била нова стварност коју је требало мењати, стање против кога се требало непосредно борити. Спољна агресија налазила је ослонац у унутрашњој подељености Балкана. Нове државице развијале су се на сопственим противречностима, јачајући апетите владајућих класа. На неослобођене делове Балкана гле-

дало се као на плен који треба разделити, а ослободилачке тежње и националне покрете народа сузбити. Томе се могао супротставити, по мишљењу српских социјалиста, само револуционарни Балкан снагом класно експлоатисаних и национално угњетених маса.

Практично, било је то питање сарадње социјалне демократије на новом историјском путу и у заједничким борбама којим би се спречиле и спољне агресије и унутрашњи балкански сукоби. Социјалистички преображај изнутра и федерација на Балкану, то је и овога пута био историјски одговор, све потпуније сагледан, са све ближим могућностима свога остварења кроз револуционарну акцију пролетаријата.

Промене у економској и друштвеној структури Србије утицале су и на распоред политичких снага. Индустијска и трговачка буржоазија устају против већ овештале бирократије и личног режима Александра Обреновића. Омрзнут и од народа, овај режим је пао 1903. године. Не мали удео у његовом обарању имала је и радничка класа Србије, која се већ почела организовати на модерној основи. Туцовић је био организатор и предводник великих мартовских демонстрација 1903. године, које су, и по његовој оцени, остале за социјалну демократију „једна од најјачих и политички најодређенијих демонстрација, којом се она може поносити“.

Мајски преврат 1903. године довео је до враћања уставности у Србији и до нормализације политичког живота. То је било значајно и за раднички покрет и социјалну демократију. Настајали су услови за легално организовање и деловање социјалистичког покрета. Међутим, српски социјалисти нису имали илузија о настанку неког новог, демократског доба, које су толико истицали грађански политичари и публицисти. Тачно је да се прогресивни део буржоазије у борби против бирократске диктатуре залагао за интересе народа, за политичка права и слободе, за демократске институције. Али кад је свргавањем обреновићевског апсолутизма била у положају да то оствари, буржоазија се уплашила демократских захтева маса, а пре свега појаве радничке класе и њених акција, па се врло брзо одрекла дотадашњег властитог политичког програма и почела ограничавати и оне политичке слободе које су и формално Уставом биле загарантоване. Али радничка класа је већ ступила на историјску позорницу и о свим питањима која се тичу српског народа — спољним и унутрашњим — имала је своје ставове, супротне буржоазији.

Рекао бих да се створио мит о демократичности периода који је у Србији настао после 1903. године. У поређењу са обреновићевским временом, промене су представљале значајан политички напредак. Али мит о демократији разбијају чињенице о бесомучној експлоатацији радних маса и осиромашењу селаштва. С друге стране, у тој деценији примењивао се Устав из 1888. године, против кога су у своје време били и напредни радикали, а према коме је само једна петина пунолетних

становника имала бирачко право (они без имовине и са мало имовине нису имали право гласа, а ни жене). Поред тога, фактички притисак и сужавање слободе били су све јачи. У Србији тога доба око власти су се свађали радикалска партија, династија и група официра која је извршила преврат 1903. године.

Касније, та иста генерација буржоазије увела је у Југославији Обзнану и Закон о заштити државе и шестојануарску диктатуру. Против наше народнослободилачке борбе, та иста буржоазија и њени наследници, у одбрану своје владавине, извадили су четничку каму и кренули у националну издају.

Бруталност буржоаске класне владавине Туцовић је видео не само у свом времену, већ је, као марксиста, могао да предвиди даље, све изразитије насртаје на политичке слободе и парламентарне установе, као и све суровије обрачуне са радничком класом и радним масама.

*

Рођен пре сто година, 13. маја 1881. године, у златиборском селу Гостиљу, Туцовић после основне школе наставља школовање у ужичкој реалки. Године његовог школовања у Ужицу биле су уједно године упознавања са социјалистичким погледима, са борбом радничке класе. Та генерација ужичких ђака имала је свог доброг учитеља у нешто старијем Радовану Драговићу, личности која је имала велики утицај на младог Туцовића.

Туцовић се упознаје са социјалистичким идејама у време када марксизам почиње да преовлађује у социјалистичкој мисли Србије. Тај прелом настаје 1895. године покретањем „Социјалдемократа“, првог марксистичког листа у Србији, оснивањем првих самосталних радничких организација, продором истинске социјалистичке мисли у радничку класу, оријентацијом и настојањима да се оснује самостална радничка партија. Туцовић се непосредно укључује у раднички и социјалистички покрет у време његовог оживљавања после трогодишњег периода најжешће политичке реакције, прогона социјалиста, забране њихових листова и организација. Захваљујући великом ентузијазму и самопрегорном раду водећих социјалиста, међу којима се све више истиче млади Димитрије Туцовић, на почетку овог столећа, 1901. и 1902. године, покрећу се нови социјалистички листови. Стварају се синдикалне организације, групишу се политичке снаге покрета око Београдског радничког друштва, које постаје центар њиховог деловања до оснивања Српске социјалдемократске партије и Радничког савеза 1903. године.

Оснивање Српске социјалдемократске партије спада у ред најзначајнијих догађаја у развоју српског друштва крајем деветнаестог и почетком двадесетог века. Са њим се завршава сложени процес настајања модерног радничког покрета и конституисања радничке класе у класу за себе. Уједно, започиње период организоване класне борбе пролетаријата усмерене на ос-

тваривање ближих и даљих циљева. Основана од стране Радована Драговића, Димитрија Туцовића, Драгише Лапчевића и њихових сабораца, Српска социјалдемократска партија представља континуитет интензивног ширења и развитка социјалистичких идеја и покрета, борбе читаве плејаде првих српских социјалиста од Живојина Жујовића и Светозара Марковића, преко Мите Ценића, Васе Пелагића и Андре Банковића.

Туцовић је увек наглашавао да посебан значај за развитак младог радничког покрета у Србији има класно, марксистичко, борбено опредељење социјалне демократије, лишено свих илузија и утописама. Међутим, марксистичко схватање објективних законитости друштвених кретања за Туцовића не значи „да треба скрстити руке па чекати плод историјског развитка — социјалистичко друштво“. Нужна је и свесна активност људи: „Да проуче правац у коме се друштво креће па и сами да у том смислу делују, убрзавајући кретање...“

Социјалдемократска партија је од оснивања одбијала да ступа у било какве односе са грађанском опозицијом, па ни са Самосталном радикалном странком. Ни код ове више није било грађанско-демократских опредељења, а још мање је било озбиљнијих политичких захтева у интересу ширих маса и радничке класе, да би социјална демократија уопште размисљала може ли их и сама подржавати. Зато су Димитрије Туцовић, Радован Драговић и вођство покрета одбацили гледиште Јована Скерлића о стварању ширег фронта опозиционих снага, а посебно сарадњу са партијом самосталних радикала.

Овакав став социјалне демократије није произлазио из неке доктринарне упорности, већ из конкретне анализе историјске ситуације и тенденција друштвено-економског и политичког развитка Србије. Оне су неизбежно водиле класном диференцирању и груписању, створивши непремостив јаз између радничке класе и ширих маса, с једне, и варошке и сеоске буржоазије, с друге стране. Ти објективни услови и законитости уједно су били оно што је стварало нову друштвену снагу — пролетаријат, и водило га у борбу против буржоаске владавине.

„Србија са патријархалношћу и идолом, задругом и мобом“ — напомиње Туцовић — „каптулирала је пред новим, капиталистичким начином производње...“. Међутим, за Туцовића то више није био разлог за очајање над судбином народних маса. У друштвено-економским променама он је тражио објашњење политичке ситуације и кључ за разумевање правца у коме се развитак политичких односа може очекивати.

*

Већ од првих година свога деловања у радничком покрету, Димитрије Туцовић се бори за изграђивање класне, револуционарне, марксистичке радничке партије. Бори се за револуционарне принципе и праксу и у самој Социјалдемократској партији, која је после оснивања у својим редовима још вукла и раз-

не придошлице из ранијег периода. Велика је његова заслуга што су многи који су желели да Партији ударе печат сопственог опортунизма од ње отпали и придружили се грађанским политичким групама. То унутрашње јачање Партије било је основни услов да она сагледа своју сопствену снагу.

Полазећи од Марксове теорије класне борбе и историјске улоге радничке класе, искуства међународног радничког покрета и специфичних прилика у Србији, Туцовић се енергично бори за што чвршће идејно, организационо и акционо јединство радничког покрета, уз пуно поштовање принципа демократског централизма и заједничког одлучивања. За те принципе се Туцовић борио и у самој Партији.

Значајно је и Туцовићево гледиште да класна партија пролетаријата остварује и своје шире историјске задатке управо стога што класни интереси пролетаријата имају значај и за шире народне масе и општи друштвени развитак. Јер, као што је говорио, социјална демократија није само заштитник интереса радничке класе, већ и друштвеног развитка: она је партија *класне борбе пролетаријата*, партија његових ослободилачких тежњи, његове историјске мисије.

У прилажењу осиромашеног сељаштва партији пролетаријата Туцовић је видео логичну последицу развијања политичког утицаја социјалне демократије још пре него што се она одлучила да развије рад и изборну агитацију на селу. У томе Туцовић није видео само једну историјску чињеницу од великог значаја већ и оријентацију за даљи рад социјалне демократије у ширим масама.

У још изразитијој сложености јавиће се и друго важно питање које је посебан значај добијало на Балкану, код његових народа, у унутарбалканским односима и односима Балкана са европским силама. Било је то национално питање, као питање политике буржоаских држава, с једне, и борбе против агресије и рата, с друге стране. Уједно, као питање које је све више заокупљало и све слојеве народа.

Идеја националног уједињења постала је популарна парола под којом је буржоазија водила политику својих класних интереса. Разумљиво, тиме се и борба против буржоазије проширила и на ово питање, према коме ни социјална демократија није могла остати равнодушна. Управо, био је то продужетак класне борбе пролетаријата, јер социјалдемократски покрет, који се бори за остварење својих садашњих и будућих циљева — како је говорио Туцовић — не ради на штету, већ у корист националних права. Указивао је да социјалистичка борба не стоји у супротности са здравим и оправданим националним тежњама једног народа.

Истицао је да су и симпатије социјалдемократа целог света на страни народа који се боре за слободу, да међународна социјална демократија није заштитник само пролетаријата већ и малих народа. Али свестан да су поробљавање и рат последица исте империјалистичке политике и да су у свим кризама у друк-

чијем положају велике капиталистичке силе, а у дључијем мали народи, Туцовић је продубио ону стратегију борбе пролетаријата угрожених и поробљених народа којом се западна социјална демократија није много бавила. А управо су мали народи били жртва колонијалне и завојевачке политике капиталистичких држава. Стога је Туцовић истицао да пролетаријат малих народа има и посебних разлога да никада не губи из вида тесну везу између владавине капиталистичке класе и колонијалне политике, с једне, и ратне опасности и заплета, с друге стране.

Гледиште социјалне демократије на рат иде до објашњења узрока који те кржаве катастрофе изазивају, па је и њена борба против рата тесно повезана са њеном борбом против класне владавине и империјалистичке политике буржоазије.

Нису то за Туцовића биле само начелне констатације, већ и основа једног ширег сагледавања пролетерског интернационализма. Својим учешћем на међународним конгресима Српска социјална демократија прима обавезе које проистичу из међународне пролетерске солидарности, а заједничким радом са социјалдемократским партијама на Балкану започела је акцију против антагонизма међу малим балканским државама, а за савез слободних народа на Балкану. У одлукама Прве балканске социјалдемократске конференције из 1910. године, на којој су учествовали представници Србије, Бугарске, Румуније, Турске, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Хрватске, Славоније, Словеније, Македоније — из Грчке је стигао поздравни телеграм у коме је изражена солидарност са друговима на Конференцији — Туцовић је видео прву реч националног програма социјалне демократије на Балкану, и прво сагледавање балканског питања у његовој вези са привредним, националним и интернационалним односима. У њима је видео, насупротив јаловим фразама буржоазије, трезвено и образложено решење, израз међународне солидарности пролетаријата.

Делотворну снагу тих мисли и закључака Туцовић је видео у сазревању националног питања и заслуги социјалне демократије што је сазнање узрока нових међународних сукоба продрло у најшире масе. Наравно, та свест није била довољна у борби против рата. Али у свим модерним капиталистичким земљама пролетаријат је представљао већину народа. Стога је и његова акција против рата добијала нов значај. Пролетаријат је постајао чинилац са којим је морало да се рачуна, „ако не из бојазни да ли ће стићи до бојишта, оно из бојазни где ће се вратити са бојишта“. Иза сваког рата Туцовић је видео могућност крупних политичких и друштвених потреса. Иза сваког рата стајао је нов унутрашњи рат.

Туцовић је визионарски предвиђао неминовно избијање социјалне револуције: „Учестале политичке и економске кризе“ — писао је он априла 1914. године — „нама су знак да капитализам губи терен испод ногу, да се не може више да држи у политичкој равнотежи. *Не ратови, већ револуција је на дневном реду историје.*“

Балкански народи — говорио је Туцовић — могли су превући црту преко рачуна европске дипломатије само уколико према њој буду представљали снажну целину, способну за пун политички и привредни развој. То се могло постићи само уједињавањем политичких и привредних снага на Балкану у заједницу која би била заснована на пуној националној једнакости и најпунијем демократском убеђењу.

Српска социјална демократија остала је доследна себи — са истим начелима којима се у миру борила против рата, борила се и у време ратова за њихово окончање.

Током балканских ратова она је положила још један испит зрелости на пољу сучељавања теорије и праксе. У јеку највеће националне еуфорије, изазване победама српске војске у балканским ратовима које су буржоаске партије вешто користиле за манипулисање масама, Српска социјалдемократска партија се енергично борила за правилно решење албанског питања. У борби против империјалистичке агресивности осуђивала је притисак Аустро-Угарске и Италије, а исто тако и завојевачку политику српске буржоазије. После стварања албанске државе, залагала се за то да се „Србија и Албанија приближе, да отпочну заједнички рад, да створе интимнији савез, економски и политички“. С друге стране, указивала је на потребу да се равноправношћу на Косову уклони јаз између „народа који су могли братски живети, наслањати се један на другог и заједнички се бранити од заједничке опасности“.

Стваралачки карактер Туцовићевог мишљења можда се најбоље огледа у начину на који он повезује начело интернационализма и начело народности. Читав његов рад носи печат сталног залагања да се та два начела складно повежу. Тешко је и у европским размерама наћи личност која са таквом уверљивошћу и заносом истовремено заступа и интернационално и национално становиште, у време када је за европску социјалдемократију национално питање од споредног значаја.

Социјалистички покрет који своју интернационалну димензију види не као губитак или гушење националне димензије, већ као њену пуну афирмацију, имао је у Туцовићу свог најбољег говорника. Слободно можемо рећи да ће те Туцовићеве идеје добити на снази тек у долазећем времену.

Оно што траже на интернационалном плану — поштовање права малих народа на опстанак — српски социјалисти доследно примењују у својој критици хегемонистичких и завојевачких стремљења нарастајуће српске буржоазије. У свему што раде и мисле, та је критика константна. Будућност народа на овом простору они виде једино у заједници. Груписање малих народа на Балкану захтев је привредног и општег развика у модерном времену, једина основа напретка и услов слободног развика сваке нације.

Српски социјалисти траже пут који води зближавању и слободи народа на Балкану, јасно увиђајући да деобе нису могуће

а да се не погази национално начело. При томе Туцовић, на пример, истиче и националну посебност Македонаца. Још одређење о томе говоре „Радничке новине“ уочи балканских ратова, у полемици са бугарским социјалдемократима, када кажу да је дужност социјалдемократа да се изјашњавају и боре против сваког завојевања, уместо да се питају коме ће припасти Македонија. Слобода, а не угњетавање, равноправност, а не потчињавање — то је за српске социјалисте једино исправно гледиште.

Туцовића су оспоравали у његово време, па и данас. Оспоравали су га у његовим ставовима у односу на рат. Међутим, он је боље него ико видео да је ратни сукоб између империјалистичких сила прави империјалистички рат. Или, како је говорио Душан Поповић, „бруталан капиталистички рат“ у коме владајуће класе великих држава и на једној и на другој страни злоупотребљавају паролу о правима и ослобођењу малих и потлачених нација. У том рату српска буржоазија своје ратне циљеве везује за интересе једног зараћеног блока и уклапа се у његове планове. С друге стране, то је била објективна противречност — Србија је у том рату бранила своју независност, што није мењало карактер империјалистичког рата. Корен свих тих некритичких критика је неприхватање разлика интереса балканских народа и интереса монархија буржоаских држава на Балкану.

Величина Туцовићевог дела обавезује нас и на шира историјска разматрања о улози радничког покрета и социјалне демократије, којој је он крчио нове путеве и обележавао све шире историјске задатке. Сам Туцовић дубоко је разграничио буржоаску и пролетерску Србију, задирући и у значајна питања њиховог историјског конституисања и различитих погледа које су носиле. За буржоаску историографију постојали су само национална остварења и националне величине које је дала буржоазија. Социјална демократија у тој историографији била је нека успутна појава, њену улогу одређивали су бројем посланика у парламенту. У њој се није видела радничка класа као нов друштвени феномен. Још мање се из тих буржоаских погледа на историју могло уочити како је Туцовић, прилазећи проблемима Србије стваралачки, марксистички сагледао и законитости њеног сопственог историјског развитака и ширу историјску улогу радничке класе у настанку нове епохе.

С друге стране, мора се рећи и то да је и наше изучавање историјског значаја Туцовићевог дела и делатности социјалне демократије остало непотпуно, па и једнострано, најчешће затворено у оквиру свакодневне борбе радничке класе и њених непосредних потреба. Недовољно је било повезано са општим историјским токовима и збивањима у Србији, на које је вршила све значајнији утицај, и са перспективама које је раднички покрет отварао читавом српском народу, као зачетак рађања нове, стварно демократске Србије.

Српска социјалдемократска партија била је партија свог времена — донела њене марксистичке мисли и погледи нису могли увек изаћи из оквира владајућих идеја у радничком по-

крету тога доба. У погледима на рат она се налазила на Лењиновим ставовима. На почетку првог светског рата, у далеко сложенијим околностима, она је заузела борбени антиратни став. На жалост, овога пута остала је усамљена. Најјаче партије Друге интернационале напустиле су дотадашњу антиратну политику, гласале су за ратне кредите својих влада и тиме подржале освајачке циљеве буржоазије. Српска социјалдемократска партија није преписивала ставове Друге интернационале и пропагирала их на тлу Србије — она је била партија која се усмеравала ка револуцији и хтела да мења друштвене и политичке односе у Србији. Она је, ослањајући се на „мали грм“ српског пролетаријата, дала ново виђење односа у Европи, на Балкану и места Србије у тим односима — интерес радничке класе, али и српског народа; она већ почиње да чини оно што ће касније у револуцији бити одлучујуће — да се јавља као представник интереса целе нације.

*

Туцовићев живот и рад поклапају се са постојањем, деловањем и успоном Српске социјалдемократске партије. Кроз борбу за оснивање, развитак и револуционарну оријентацију Партије, растао је и изграђивао се и он, постајући централна личност покрета. Његове идеје и ставови у најпунијој мери изражавали су потребе, задатке и циљеве Партије и класе. Такву улогу Димитрија Туцовића у радничком покрету Србије најбоље је учинио и изразио његов најближи саборац Душан Поповић називајући га стожером покрета.

Доиста, стојимо пред личношћу која услед преране смрти није досегла зрело доба стваралаштва, али која је за само једну деценију дала огроман теоријски и практично-политички допринос нашем револуционарном радничком покрету. Најбоље сведочанство о томе шта је он дао социјалистичком покрету јесу десет томова његових дела, која изражавају живу матицу социјалистичког покрета у друштвеним и политичким борбама у Србији.

стигао је да уради толико да је својим кратким животом надживео време. Већ у двадесетој години био је значајна личност у социјалистичком покрету. Са 22 године учествује у стварању Српске социјалдемократске партије, којој је све дао и у којој ће остати још само једну деценију, када гине на Врпчем брду, у 34. години живота.

Погинуо је на бојишту, у вртлогу првих месеци првог светског рата, да би непосредно пред смрт оставио и поруку да они који преживе овај страшни догађај неће дуго чекати на суд који ће народи приредити онима који их истребљују.

Треба посебно истаћи да је водеће језгро Српске социјалдемократске партије, на крају првог светског рата, учествовало у стварању Комунистичке партије Југославије.

Од завршетка првог светског рата до избијања новог светског рата прошле су само две деценије. У том раздобљу, у убр-

заним процесима историјских кретања, Комунистичка партија Југославије, у оквиру нове државне заједнице, оспособила се за своје револуционарне задатке на челу радничке класе и радних маса наших народа и народности. У исто време оспособила се да стане и на чело непокорног народа у борби против окупатора и издајника. Чињеница да је ослободилачки рат значао и обрачун са реакционарним снагама у земљи, потврдила је раније најављену историјску неизбежност јединствених револуционарних путева националног ослобођења и социјалистичког преображаја.

Српску социјалдемократску партију, од чијег нас оснивања одваја осам деценија, можемо и морамо посматрати са нивоа наших садашњих сазнања, али не можемо вредност њених ставова процењивати под углом сазнања која су плод великих друштвених промена и тековина социјализма у свету. Да подсетим само на то да схватања Српске социјалдемократске партије о националном питању још нису била сазрела у данашњем смислу речи, али су Туцовић и Српска социјалдемократска партија већ назирали нацију као нову историјску појаву која настаје на одређеном ступњу друштвено-економског развитка. Тек ће КПЈ, и то не одмах по свом оснивању, формулисати ставове о националном, сељачком и другим стратешким питањима наше револуције.

Када се данас, на стогодишњицу рођења Димитрија Туцовића, осврћемо на његов живот и рад, онда с правом можемо да кажемо да је он дао обележје модерном социјалистичком покрету у Србији и афирмисао тај покрет у европским размерама. Оставио је наслеђе које повезује данашње генерације са најбољом социјалистичком традицијом. Туцовић је несумњиво историјски узор личности укорењене у народу, класи и радним масама уопште, што му је омогућило да марксистички далековидо изрази социјално класне тежње тих маса. На овом месту желим да подсетим на Титову мисао да се код оснивача марксизма „налазе, углавном, одговори на сва принципијелна питања, а разрађивати и примењивати те принципе у свакој земљи посебице, могу само они који су израсли из недара народа дотичне земље, који познају њену историју, њене обичаје, њене слабости и позитивне стране... али који у исто вријеме познају марксистичку науку“.

Мислим да савременост Туцовићевих погледа лежи управо у овој чињеници. Несумњиво је да је Димитрије Туцовић, теоретичар, идеолог и организатор социјалистичког покрета у Србији, изузетно снажна личност, која је оставила дубок траг у историји српског народа.

Предвођена другом Титом, наша Партија ће на делу остварити историјске тежње радничке класе, радних маса наших народа и народности, и практично потврдити онај велики револуционарни континуитет, који се може обележити речима Димитрија Туцовића за социјалну демократију његовог доба — „да је најуниверзалнији, најпунији наследник стваралачке историје свога народа“.